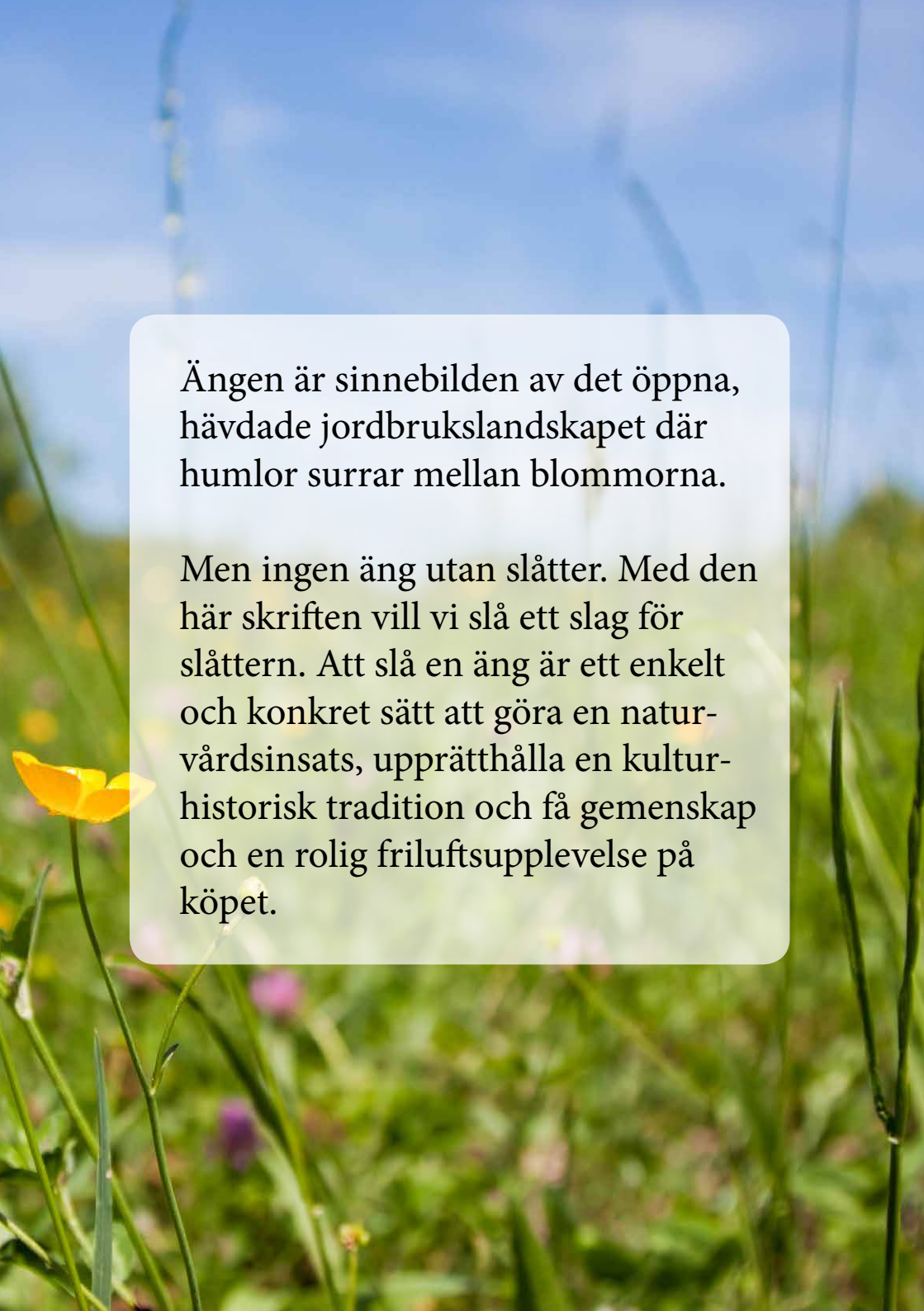

**Slå ett
slag för
ängen**

A meadow with a yellow buttercup in the foreground and a white text box. The background is a blurred meadow with green grass and various flowers under a blue sky.

Ängen är sinnebilderna av det öppna, hävdade jordbrukslandskapet där humlor surrar mellan blommorna.

Men ingen äng utan slåtter. Med den här skriften vill vi slå ett slag för slåttarna. Att slå en äng är ett enkelt och konkret sätt att göra en naturvårdsinsats, upprätthålla en kulturhistorisk tradition och få gemenskap och en rolig friluftsupplevelse på köpet.

Varför är det bra med slåtter?

Att samla in vinterfoder till tamboskapen har människor i Sverige gjort sedan vi blev bofasta och började stalla våra djur för cirka 2 500 år sedan. Slåttern har sedan dess präglat vårt landskap. En lång rad arter som är väl anpassade för att leva och frodas i marker som slås har varit vanliga. Ängen hölls öppen och solbelyst för att ge god avkastning. Den årliga slåttern innebar att ängen med tiden blev ganska näringsfattig. Själva slåttern gör att stora, dominanta arter inte kan breda ut sig på andra, ofta mindre och mer sällsynta, arters bekostnad. Höskörd gör också att det inte skapas någon filt av gammalt fjolårsgräs (förna) som växterna behöver kämpa sig upp igenom. Slätterängarna är en miljö där många arter kan finnas sida vid sida. En enda kvadratmeter kan innehålla 40–50 växtarter. Många insekter är knutna till växterna, till exempel fjärilar, humlor och bin. Finns det mycket insekter gynnar det även fåglarna och fladdermössen.

I dag odlar vi vinterfoder till våra djur på åkermark. Gödsel finns i överflöd och magra marker har blivit sällsynta. Bara någon promille av de gamla ängarna finns kvar. De slättergynnade arterna för en tynande tillvaro. Om slåttern uteblir minskar mångfalden allteftersom förnalagret blir tjockare. Så småningom kommer igenväxning smygande med träd och buskar som skuggar växtligheten. Bete håller förnan och igenväxningen stänges men alla ängens arter klarar inte bete. Och om blomningen betas bort missgynnas insekterna.

Var ska man slå?

Ängen med stort Ä är en naturlig fodermark (alltså inte en åker) som genom en lång historia av regelbunden slåtter fått en massa häftiga arter av både växter, insekter, svampar, mossor, fåglar och fladdermöss.

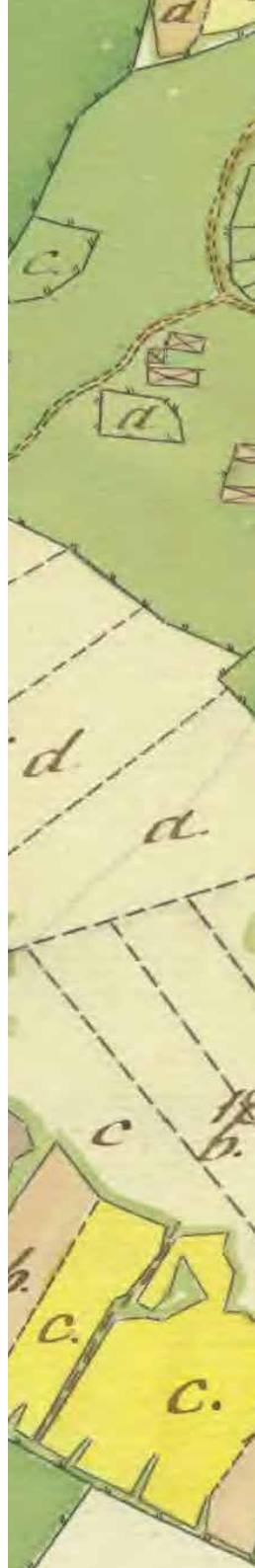
Har du en sådan äng i din närhet är det bara att sätta igång. Om du inte har turen att ha en äng som uppfyller alla kriterierna ovan har du två alternativ.

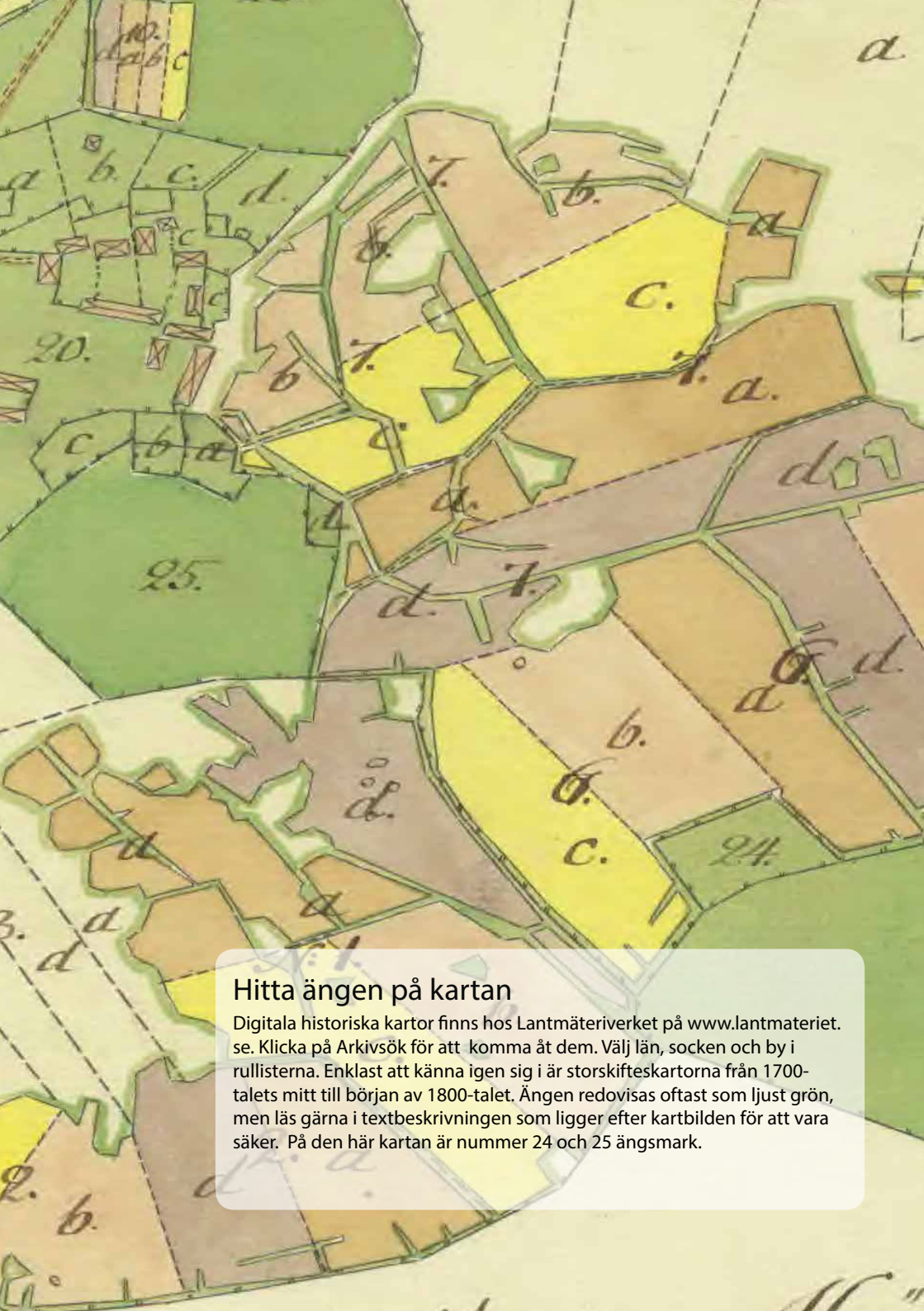
1.

Gör en slätterinsats för att skapa bättre förutsättningar för slätterängens flora och fauna, även om det inte är på en äng som slagits i tvåtusen år. Ta med dig en flora eller ladda ner en flora-app till din smarta telefon och börja leta. I kanten av gamla åkrar, i dikeskanter och vägrenar, på åkerholmar och i kraftledningsgator kan du mycket väl hitta slättergynnad flora. Och vill du inte fördjupa dig i botanik kan du leta efter mångfald. Marker som domineras av ett fåtal storväxta arter är ofta näringspåverkade. Där är det mindre sannolikt att det gömmer sig ängsflora än i marker där det finns en större mångfald av arter sida vid sida. Besök en äng nära dig för inspiration!

2.

Det andra alternativet är att ge sig ut på jakt efter en gammal äng. Ängar fanns överallt så sent som för hundra-femtio år sedan. Under ängarnas glansdagar fanns det flera gånger mer ängsmark än det fanns åkermark i landskapet. Ta hjälp av gammalt kartmaterial och ge dig ut och snoka. Ibland har ängsmarken vuxit igen eller planterats med träd, ofta har den övergått till betesmark. I båda fallen kan återupptagen slätter gynna slätterfloran. På sikt kan artrikedomen öka. I jordens fröbank, under en filt av gammal förna, bland risiga snår av slån, ligger kanske frön och bara väntar på att du ska släppa ner lite ljus så att de kan få en chans att gro.

Hitta ängen på kartan

Digitala historiska kartor finns hos Lantmäteriverket på www.lantmateriet.se. Klicka på Arkivsök för att komma åt dem. Välj län, socken och by i rullisterna. Enklaster att känna igen sig i är storskifteskartorna från 1700-talets mitt till början av 1800-talet. Ängen redovisas oftast som ljus grön, men läs gärna i textbeskrivningen som ligger efter kartbilden för att vara säker. På den här kartan är nummer 24 och 25 ängsmark.

Ängens växter

Det finns väldigt många växtarter som trivs i ängen och gynnas av slåttern. Florans sammansättning varierar beroende på om marken är torr eller fuktig, kalkrik eller kalkfattig. Här följer en lista över arter som särskilt gynnas av slätter. De är inte svåra att lära sig känna igen och där de finns är förutsättningarna goda för en mångfald av andra arter.

Minskar först långt efter upphörd hävd

stor blåklocka	brudborste
vitmåra	kärrvial
rödclint	ängsruta
skogsklocka	krisla
lundkovall	smörbollor
buskviol	tvåblad
skogsklöver	

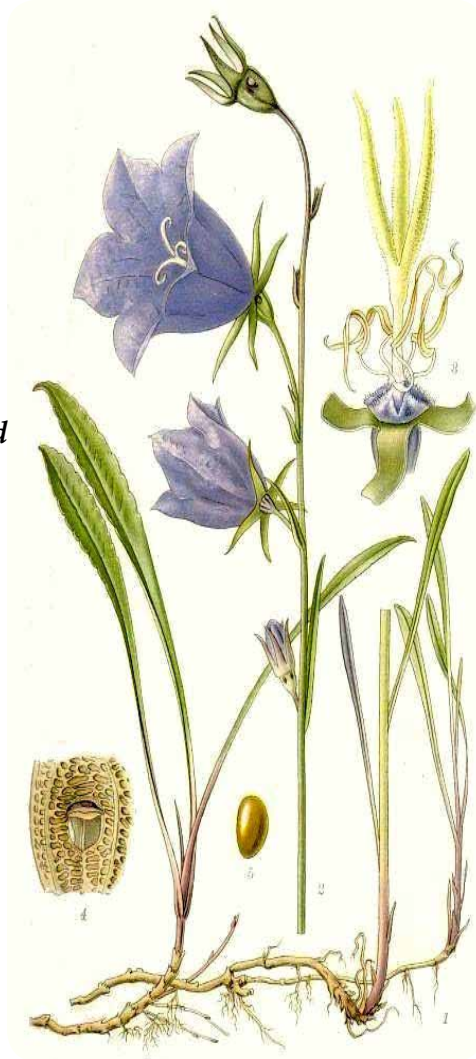
Minskar måttligt snabbt vid upphörd hävd

gökärt	prästrake
ormrot	korskovall
klasefibbla*	ängsskära
nattviol	gökblomster
svinrot	ängsnycklar*

Minskar snabbt vid upphörd hävd

vildlin*
slätterfibbla
tätört*

* = i kalkfattiga marker

Stor blåklocka (*Campanula persicifolia*).
Källa. Nordens flora, projekt Runeberg.

Rödklint. Foto: Ylva Berry.

Nattviol. Foto: Mette Kjöbek Petersen.

Lundkovall. Foto: Mette Kjöbek Petersen.

Vitmåra. Foto: Hanna Williamsson

Ormrot. Foto: Mette Kjöbek Petersen.

Gökärt. Foto: Christina Fagergren.

Ängsåret – När ska man göra vad?

Fagning, slåtter och höbärgning är ängsskötselns tre obligatoriska moment. Därutöver kan andra insatser behövas under året.

Fagning görs på våren, när vitsipporna blommar.

Löv- och gräsrester tas bort så att ljuset kommer ner till marken och växtligheten kan komma igång ordentligt. Vid fagningen städar man också bort grenar och annat som försvårar slåttren om det blir liggande. För bort och elda det ihopsamlade materialet utanför ängen.

Förslätter av oönskade arter under försommaren kan vara ett sätt att bekämpa oönskad högväxt vegetation, till exempel hundkäx, nässlor, tistlar eller älggräs. Genom att slå av dessa innan de hinner fröa av sig förhindrar man vidare spridning samtidigt som man släpper ner mer ljus till övrig vegetation. Men slå så pass högt att du inte slår av andra blommor. För bort det avslagna materialet.

Slätter bör ske tidigast under andra halvan av juli. Om man slår för tidigt har inte ängsfloran hunnit blomma färdigt och bilda frön. Väntar man för länge riskerar man att höstregnen försvårar arbetet med både slåtter och bärgning av höet.

Höbärgningen är lika viktig som själva slåttren. Den bör ske max en vecka efter själva slåttren. Att låta det avslagna materialet ligga kvar några dagar och torka

Restaureringsbränning

Röjning

Efterbete

bärgning

innan det bärgas gynnar fröspridningen. Sedan ska höet samlas ihop i hässjor eller volmar eller föras bort.

Efterbete innebär att man släpper ut betesdjur på ängen efter höskörden. Djuren betar efterväxten och deras tramp hjälper frön att gro. För hårt efterbete kan påverka floran negativt så undvik trampskador till varje pris. Idag när betesmarker finns i överflöd är det kanske inte värt besväret att hägna sin slåtteräng för några veckors efterbete.

Röjning av träd och buskar. Mindre igenväxning i form av sly och buskar tar man med fördel hand om efter slåttern. Røj gärna medan träden och buskarna har kvar sina gröna blad för att på så sätt minska deras förmåga att skicka upp nya skott kommande säsong. Mer omfattande restaureringar där man planerar att ta ner mycket träd och kanske använda tunga maskiner görs på vintern när det är tjäle i marken. På så sätt undviker man körskadorna.

Restaureringsbränning kan vara ett sätt att komma till rätta med gammal förna och underlätta slåtter i marker som legat ohävdad en tid. Bränn ytligt under vårvintern, när det översta lagret torkat, men det är ordentligt blött inunder så att inte elden går för djupt och skadar rötter, frön eller övervintrande insekter etc.

Fagning

Förslätter

Slåtter

-OH

Kan man få någon sorts ersättning?

Det finns en miljöersättning för skötsel av slåtterängar. Syftet är att bevara och förstärka slåtterängarnas natur- och kulturmiljövärden. För en slåtteräng med slåttergynnad flora som slås med lie eller motormanuell slåtterbalk kan man få 11 500 kronor per hektar och år. Behöver marken restaureras för att ta bort sly, buskar och träd finns även en ersättning för restaurering. Kontakta Länsstyrelsen för att få mer information om möjligheterna att få ersättning för just din äng.

Måste man slå med lie?

Lie är det traditionella redskapet för slåtter. Den skär av gräs och örter utan att trasa sönder dem. Moderna alternativ är motormanuell slåtterbalk eller röjsåg. En välslipad motormanuell slåtterbalk ger ett liknande resultat på vegetationen som lien och om man tycker det är enklare kan man absolut använda det. Men många som lärt sig lietekniken ifrågasätter att slåtterbalken skulle vara effektivare. Den är dyrare i inköp, kräver bränsle, är svårare att hålla vass, bullrar och har svårare att ta sig fram i svår terräng. Lieslåtter är tyst och avgasfri och ger en större naturupplevelse och därtill bra träning. Men tekniken är a och o, både hur man slår och hur man håller sin lie riktigt vass. Gå en kurs eller läs på. På baksidan finns läs- och länktips.

Röjsåg med nylonlina sliter av vegetationen och har ansetts olämplig vid ängsskötsel. Nya rön visar att det kanske inte är så negativt för floran, utan att om alternativet är ohävd och så småningom igenväxning är det ändå ett bättre alternativ om inte lie eller motormanuell slåtterbalk är möjligt. Prova gärna att byta ut snöret mot en vass gräsklinga.

Vad ska man göra av höet?

För ängsfloran är det viktigt att skörden räfsas ihop och förs bort. Efterfrågan på magert hö är tyvärr inte stor. Kanske finns någon djurägare som är intresserad av höet, om inte får man kompostera det utanför ängen. Som substrat för biogasframställning skulle det passa, men för närvarande finns ingen efterfrågan på marknaden.

Vem kan slå en äng?

Slåttergille är en tradition lika gammal som ängen. Genom historien har man under höskörden slagit, räfsat och bärgat hö tillsammans. Alla som kan har på olika sätt bidragit till att samla in det livsviktiga vinterfodret. Sedan har man firat med mat, dryck och musik.

Vem som helst som har intresset, utrustningen och markägarens tillåtelse kan börja slå. Slå tillsammans med släkten, grannarna, jobbkompisarna eller föreningen. Det blir roligare och man orkar mer. Låt slåttergillet bli ett tillfälle till gemenskap mellan kulturer. Bjud in personer med slåttererfarenheter från andra delar av världen som finns i Sverige i dag att mötas på ängen.

Slåttergille kan såklart vara fikakorg och spelmanns-musik, men lika gärna korvgrillning och folköl. Oavsett vad man gillar är väl genomförd slåtter något att fira!

Hur kommer man igång?

Att hänga med på en slåtteraktivitet och slå tillsammans med erfarna slåttermän- och kvinnor är ett bra sätt att komma igång. Många naturskyddsföreningskretsar i länet sköter slåtterängar. I deras kalendarier på webben kan man hitta slåtteraktiviteter som ofta är öppna för alla som vill vara med.

På följande sidor finns tre intervjuer som tar dig med till tre olika ängar och presenterar dig för tre olika slåtterentusiaster. Bengt betonar gemenskapen, Johan vill hålla liv i traditionen och för Magnus handlar det om naturvård och folkbildning. Alla anledningar att slå en äng är bra anledningar!

Hitta ängen på nätet

Hitta ängsinspiration eller en äng som behöver din slätterinsats genom att utnyttja ängs- och betesmarksinventeringen som gjorts i länet. Du hittar den i Jordbruksverkets databas TUVA som du hittar via www.jordbruksverket.se

Nedslag hos Sätraskogens slättergille

Upptäck Naturskyddsföreningens bastardsvärmarapp
<http://www.naturskyddsforeningen.se/nyheter/viktig-leta-bastardsvarmare-i-sommar>

På Varpaängen överlever bastardsvärmare

Magnus Fredriksson berättar stolt att på Varpaängen kryllar det av de rödlistade fjärilarna Bastardsvärmare! Varpaängen ligger i Sätmaskogens naturreservat, intill Skärholmen och Bredäng. Magnus är biolog och naturfotograf. Han bor i området och såg ett stort behov av bättre ängsskötsel. 2014 drog han därför igång Sätmaskogens Slättergille. Med ett Facebook-upprop och tillsammans med andra lokala aktörer lyckades han samla ett tiotal personer med liar och räfsor till en slätterhelg i augusti.

– Vi tog oss an ett ambitiöst projekt och fick jobba som tusan. Det var svettigt men kul, konstaterar Magnus nöjt.

Slätterängen är 0,88 hektar. Det kan låta litet, men för att vara slätteräng som slås med lie är det en ganska stor yta. Då Varpaängen är en av de artrikaste delarna i reservatet var det naturligt att börja med den. Den är även ganska plan och i stort sett utan hinder och på så sätt utmärkt att slå med lie.

– Men slätter kräver att man kan tekniken. I gänget som slog fanns några med erfarenhet som kunde handleda andra, mindre vana liemän- och kvinnor, säger Magnus.

Målet var att få till en bättre skötsel av ängsmarkerna i hela reservatet. Nu skrivs en ny skötselplan med förbättrad skötsel av ängarna. Övriga ängsmarker i reservatet slås av en entreprenör med traktor och slätterbalk och det slagna höet samlas ihop och tas bort.

I augusti är det dags igen för slätter som då avslutas med en slätterfest vid Varvsarbetarhuset, Sättra Varv. Det utlovas både mat och livemusik för att fira slätterern.

– I år hoppas vi att fler människor som bor och rör sig i området ska sluta upp, berättar Magnus som förutom Facebook-sidan och lokal annonsering också tagit fram text och foton till informationsskyltar om reservatets ängar.

På längre sikt hoppas Magnus på större uppslutning så att fler ängar kan slå med lie, i första hand i Sätmaskogens naturreservat, men i förlängningen också att det ska sprida sig till andra ängsmarker. Dessutom vill slättergillet försöka engagera skolor i området – en utmärkt möjlighet till aktivitet och undervisning.

– Stockholms län finns en stor befolkning som bor intill fina naturområden. Det innebär en fantastisk möjlighet till upplysning om naturvärden och naturvård, menar Magnus.

Han konstaterar att även om man bara gör lite, kanske räfsar hö i en kvart, så blir det mycket naturvård ändå, om man bara är tillräckligt många.

Glada medlemmar i Sätmaskogens slättergille med Magnus Fredriksson till höger. Sätmaskogens slättergille finns även som grupp att följa på Facebook. Foto: Magnus Fredriksson.

Foto: Mats Nordin

Lieslåtter på Ekudden

Familjefest för blomsterrikedom

På en udde i sjön Yngern utanför Nykvarn ligger Ekudden Nykvarns samfällighetsförening. I föreningen som består av ett 50-tal fastigheter, arrangeras bland annat en lieslåttern varje år för skötseln av de gemensamma ytorna. Lieslåttern har bidragit till både naturvård och grann-gemenskap.

Blomsterrikedom och familjefest är två ord som återkommer när Bengt Gustafsson berättar om lieslåttern på Ekudden.

– Vi har hållit på i ungefär tio år nu. Vi ville utveckla skötseln av de här områdena för att gynna blomsterrikedomen men också för att hålla sly borta. Dåvarande ordförande i föreningen hade hört att man kunde söka ersättning från Länsstyrelsen för lieslåttern och så fick det bli, berättar Bengt.

– Vi ser ju att florans utvecklas. Gullvivorna breder ut sig allt mer och på senare år har det dykt upp fler arter, till exempel nattviol och lundkovall.

Alla i föreningen är positiva till slåttern, även om det inte är alla som deltar. Varje år sluter cirka 20–25 personer upp, varav ett tiotal med liar. Det är ganska lagom för den knappa hektar som slås och räfsas under slåtterdagen. Efter slåttern blir det slåtterfest! Styrelsen bidrar med en slant till kalaset som ordnas av några som inte själva kan vara med och slå längre.

– Slåttern som gemenskapsaktivitet fyller en funktion på Ekudden. Det är alltid jättetrevligt. Även om det är blomsterrikedomen som är själva syftet.

Bengt, som själv är pensionär, konstaterar att det inte skulle skada med fler unga liemän- och kvinnor med starka ryggar. Men han är inte direkt orolig för framtiden. Ersättningen har varit en uppmuntran och ett sätt att få alla

Skräddar – äng med hävdhistor

i föreningen att ställa sig bakom slåttern. Föreningen har nu sökt ersättning för ytterligare en femårsperiod.

Lieslåttern sker i månadsskiftet juli–augusti. Andra större ytor, som inte har lika fin flora, slås med traktor av en lantbrukare i närheten, men då redan i juni. Den tidiga slåttern har inte samma positiva effekt på floran, men kvaliteten på fodret är tillräckligt bra för att lantbrukaren ska ta skörden med sig.

– Tyvärr har vi inte, trots idogt sökande, hittat någon djurhållare i närheten som vill ta emot höet från den äng som vi slår med lie, eftersom det anses vara av för dålig kvalitet. Istället läggs det i ett björkområde utanför ängen.

Bengt ger följande råd till andra tomtägarföreningar som vill slå:

– Satsa på de finaste områdena och ta er inte an för stora ytor i början. Och gör det till en familjefest. En lyckad slåtter ska firas ordentligt – det är man värd!

torpskärret d lång ria

Foto: Cecilia Norén.

Så svänger vi lien tillsammans

Johan Pettersson lärde sig slå av sin far redan som barn. Nu är han pensionär och ser sig som en traditionsbärande som lärt sina barn, och snart kanske också sina barnbarn, att slå. Han är en av entusiasterna som var med 1988 då lieslättern av Skräddartorpskärret startade, i det som senare blivit Tullgarns naturreservat. Medlemmar ur Hembygdsföreningen i Järna, som Johan tillhör, systerföreningen i Hölö och Naturskyddsföreningen i Södertälje har sedan dess slagit den en och en halv hektar stora ängen varje år. Ängen har en lång hävdhistoria och hyser mycket höga biologiska värden.

– Det är roligt att slå och att få göra ett konkret avtryck i världen som har ett värde är något att känna sig stolt över, säger Johan.

Hans bild är att de flesta som slår gör det av ett naturvårdsintresse. Själv brinner han för de frågor som inom hembygdsrörelsen kallas det gröna arvet och som på senare år uppmärksammas allt mer, ofta under rubriken det biologiska kulturarvet. Dit hör självklart slättern.

– Men alla anledningar att slå är bra anledningar och resultatet är det vi alla kan enas kring och som har ett stort värde, konstaterar Johan.

– Det finns ett stort teknikintresse bland en del som håller på med slätter, en massa teorier om det perfekta orvet eller den optimala vinkeln. Inget fel i det, men kanske tappar man den lokala traditionen och en och annan kanske blir avskräckt och tror att slätter är en komplicerad tekniksport, säger Johan.

– Jag kan inte en massa teori om slätter, men jag har den i kroppen sedan barnsben och jag visar gärna den som vill lära sig. Enklast är att jag bara ställer mig bakom och så svänger vi lien tillsammans. Och självklart måste man också lära sig att hålla lien vass, men det är verkligen inga konstigheter, menar Johan.

Den årliga slättern av Skräddartorpskärrer tar numera en vecka.

– Vi är ett knappt tiotal som återkommer varje år och som gör det mesta av jobbet. Vi annonserar slättern inom både hembygdsföreningen och Naturskyddsföreningen och i år också i Botaniska sällskapet program. Jag brukar också tipsa lokaltidningarna om att skriva något inför slättern och när de nappar brukar det locka några nya, nyfikna besökare.

– När vi började var vi fler och hade en botanikkurs från universitetet till hjälp. Då gick hela slättern på en dag, minns Johan.

– Slättertraditionen verkar lite bortglömd i den här delen av landet, konstaterar Johan som tror att det finns mycket att lära från andra delar av landet där man har mer levande slättertraditioner.

– Och så har vi en stor och spännande utmaning att locka med oss nya svenskar som kommit hit med starka slättertraditioner från sina hemländer. Tillsammans skulle vi kunna åstadkomma så mycket mera slätternytta, konstaterar Johan.

Läs mer

FAKTA:

Liehandboken på www.ub.gu.se/
Om slätter www.melicamedia.se/lie
Ångar [http:// webbutik.jordbruksverket.se](http://webbutik.jordbruksverket.se)

FLOROR:

Virtuella floran [http://linnaeus.nrm.se/flora/
welcome.html](http://linnaeus.nrm.se/flora/welcome.html)
www.digiflora.se
App för Iphone MyFlora

INSPIRATION:

www.naturskyddsforeningen.se
www.melicamedia.se/lie/pdf/angariket_sm.pdf

STÖD:

Miljöersättning för slätterängar och restaurering
av slätterängar www.sjv.se

MILJÖMÅL:

Uppföljning av slätterängar www.miljomal.se

Produktion: Länsstyrelsen i Stockholms län inom ramen för
Landsbygdsprogrammet 2007–2013.
Utgivningsår: 2015

Europeiska jordbruksfonden för
landsbygdsutveckling: Europa
investerar i landsbygdsområden

Länsstyrelsen
Stockholm